

DR. VÁRADY TIBOR: NEMZETKÖZI MAGÁNJOG

Forum, Újvidék, 1983.

A *nemzetközi magánjog* című könyv olvasásakor voltaképpen egy tankönyvet tartunk a kezünkben, amely azonban túllépi az egyszerű tankönyv kereteit, több annál, érdekes, színes olvasmány lehet mindenkinek, aki kedveli a bonyolult nemzetközi helyzeteket és ezek kibogozását.

„Mi történik például, ha egy nyugatnémet turista Splitben személygépkocsijával nekiütöközik egy helytelenül veszteglő finn turista autójának és jelentős kár keletkezik? Ilyen esetben több érdekes kérdés merülhet fel: Elsősorban melyik ország állami szervei fognak eljárni az ügyben (Jugoszlávia, Nyugat-Németország, Finnország)? Melyik állam jogi normáit fogják alkalmazni? Vajon az egyik államban meghozott ítélet érvényes-e a többi országban?” (22. o.)

Ezekre és ehhez hasonló kérdésekre ad feleletet a könyv, amely tankönyvként és olvasmányként egyaránt megállja a helyét. A célszerű és átgondolt felosztású könyv jól rendszerezett egészret képez. Az egyetemisták számára íródott ugyan,

de mindenki számára áttekinthető és közérthető. A szerző az összetett nemzetközi magánjogi kérdésekre egyszerű stílusban válaszol. A napjainkban olyan sokszor kifogásolt idegen kifejezésekkel való tarkítás elmarad ebben a könyvben, és mindenki számára érthető, de mégis tudományos igényű nyelvezettel találkozhat az olvasó.

Mielőtt belemélyednénk a nemzetközi magánjogi problémák megoldásába, először tisztáznunk kell a nemzetközi magánjog fogalmát. Mint minden tudomány esetében, itt is rendkívül nehéz pontosan körülhatárolt definíciót adnunk. Sokan megpróbálkoztak már ezzel és különféle meghatározások születtek: „Baty amerikai szerző szerint a nemzetközi magánjog lírai egységet képező zenei költemény...; míg Prosser, szintén amerikai szerző véleménye egészen más, a nemzetközi magánjog szerinte sűrű mocsár, amelyben művelt, de excentrikus professzorok misztikus dolgokról elmélkednek idegen és érthetetlen módon. (A könyv szerzője megjegyzi,

hogy az első hasonlat rokonszenve-
sebb.)” (35. o.)

Féltetve azonban a tréfát, amely különös módon a példákon keresztül végigkíséri a könyvet és színes-
sé, olvashatóságot tesz a különben igen bonyolult tantárgyat, megpróbálunk ezúttal olyan tudományos definíciót adni, amely szerintünk a legközelebb jár az igazsághoz:

A nemzetközi magánjog csalóka elnevezése ellenére sem nemzetközi, hanem a belső jogrendszer egyik ága. A nemzetközi magánjog jogszabályait minden ország önállóan határozza meg. E belső jogi normák nemzetközi jellegét az adja, hogy nemzetközi elemmel bíró magánjogi viszonyokat szabályoznak.

A meghatározás érthetősége érdekében rá kell világítanunk az „idegen elemmel bíró magánjogi viszonyok” fogalmának lényegére is. Ez tulajdonképpen annyit jelent, hogy egy magánjogi viszony a szubjektív, (alanyi), objektív (tárgyi) szempontból vagy pedig a jogok és kötelezettségek terén idegen — külföldi elemmel kerül kapcsolatba. Egy példán keresztül szemlélve a dolgot szubjektív (alanyi) jellegű idegen elemmel akkor találkozunk egy házasságkötés esetében, ha például: „Belgrádban házasságot köt egy olasz és egy hazai polgár.” (26. o.) Ilyen esetben a mi (jugoszláviai) szempontunkból alanyi téren jelentkezik az idegen elem, míg az olasz nemzetközi magánjog szemszögéből nézve a jogok és kötelezettségek terén.

Ez az egyszerű példa rávilágít arra, hogy a nemzetközi magánjog gyakran alaposan összekuszált rendszerében mégis van egy biztos kiindulópont:

Egy ország bírósága mindig a saját nemzetközi magánjogi normáiból indul ki (a hazai jogszabályok-

Ez az alapvető szabály minden esetben biztos támaszt nyújt a nem-

zetközi magánjogi kérdések útvesztőiben bolyongók számára. Erre az állandóra nagy szükség is van, hiszen már az eddigiek alapján is meggyőződhattünk róla, hogy a nemzetközi magánjog igen furcsa tudomány. Elsősorban már maga a „nemzetközi magánjog” elnevezés is elég pontatlan. „Elsősorban is tulajdonképpen nem is nemzetközi, másodsorban, azt sem állíthatjuk, hogy magánjog. Az elnevezés ellen több kifogásolnivaló nincs, mert nem is lehet, hiszen mindkét szó vitás.” (35. o.) Arról, hogy miért nem nemzetközi jog, az előbbieken már szó esett, most lássuk mi a hiányossága a magánjog kifejezésnek. A jogfelosztás közjogra és magánjogra a liberális kapitalizmusban keletkezett, amikor az állam kevés jogviszonyt szabályozott, széles teret hagyva az egyéni kezdeményezésnek és a liberális kapitalizmus fejlődésének. Ez a felosztás tehát az akkor uralkodó társadalmi-politikai viszonyokat tükrözi és napjainkban teljes mértékben elavult. A magánjog terminus azonban ma is létezik, de egészen mást jelent és többnyire gyakorlati okokból maradt fenn. A kifejezés ma is használatos, mivel nincs más megfelelő gyűjtőnév a polgárjog, a családjog, a munkajog és a gazdasági jog megjelölésére. Ha már ennyire pontatlan a nemzetközi magánjog kifejezés, joggal kérdezhetjük, miért nem találunk helyette másikat. Sokan megkísérelték ezt, és a következő elnevezések születtek: „kollíziós jog, államközi magánjog, határjog, külföldi magánjog, interszisztematikus jog, valamint polarizált jog”.

Mind ezek a kifejezések többé-kevésbé helytállóak lehetnének, de egyik sem fedti teljesen a nemzetközi magánjog fogalmát. Ezenkívül a legtöbb ország a sok kifogás ellenére mégis a nemzetközi magánjog kifejezést használja, s így a szerző

is ezt az általánosan elfogadott elnevezést találta a legmegfelelőbbnek.

A nemzetközi magánjog tehát, eltekintve a kifejezés körüli vitáktól, napjainkban valójában nem is nemzetközi jog, bár idővel még azzá válhat. Erre feltehetően még sokáig kell várni, mert ez annyit jelentene, hogy az országról országra változó különleges magánjogi viszonyokat egységesen, univerzális jogi normákkal, nemzetközi szinten kellene szabályozni.

A jelenlegi állapotokat ismerve erre nem kerül egyhamar sor, hiszen túl nagy különbségek vannak az egyes államok társadalmi-politikai berendezése között, ami lehetetlené teszi napjainkban az ilyen univerzális jellegű szabályozást. Egyelőre meg kell elégedni azzal, hogy egyes kérdéseket már nemzetközi egyezményekkel szabályoznak, amelyek akkor válhatnak igazán jelentőssé, ha minél több ország ratifikálja őket.

A nemzetközi magánjogi kérdések nemcsak a különböző országok között merülhetnek fel, hanem egy országon belül is, abban az esetben, ha szövetségi (föderális) államról van szó. Hazánkban mint szövetségi államban tehát különös hangsúlyt kap ez a jogtudományi ág, hiszen a köztársaságok és tartományok jogszabályai között jelentkező eltéréseket rendezni kell.

Alkotmányunk egyik alapvető elve a törvényhozás decentralizációja, vagyis a köztársaságok és tartományok normatív-törvényhozó szerepének fokozása a szövetségi törvényhozás csökkentésével. Ilyen irányelv mellett elkerülhetetlen sok esetben a jogszabály-összeütközés. Az öröklésjog olyan terület, ahol gyakran jelentkeznek jogszabály-összeütközések, ezt a következő példa is igazolja:

„Tételezzük fel, hogy egy vajda-

sági polgár eladja a szabadkai házát egy szlovén polgárnak és erről írásos szerződést kötnek. Ha ezek után, mondjuk tévedésből, még egy szerződést köt az eladó egy másik szlovén polgárral, és újból eladja ugyanazt a házát, de ezt a szerződést az írásos forma mellett hitelesítik is a bíróságon, felmerül a kérdés, melyik vevő kérheti a szerződés teljesítését? A szlovén jogszabályok szerint az első vevő, mert a szerződés írásos formája elegendő ahhoz, hogy a szerződés jogerős legyen, míg a vajdasági törvény még egy formális feltételhez köti a szerződés jogerőre emelkedését, amennyiben ingatlanról van szó — ez a feltétel az, hogy az aláírásokat hitelesítsék a bíróságon. A vajdasági jogszabályok szerint tehát az első szerződés abszolút semmis, és csak a második vevő kérheti a szerződés teljesítését.” (357.)

A fenti és az ehhez hasonló jogszabály-összeütközéseket nálunk elsősorban egy új keletű szövetségi törvény szabályozza: az 1982-ben jogerőre emelkedett „Törvény a jogszabály-összeütközésről”.

A törvény rendkívüli jelentőségű, hiszen régóta tátongó joghézagot tölt ki és egységesen, szövetségi törvényről lévén szó, szabályozza hazánk nemzetközi magánjogát. A törvény különlegessége az imént említett belső jogszabály-összeütközést illetően az, hogy szövetségi szinten, egységesen, úgymond „felülről” szabályozza a belső kollíziós kérdéseket, míg nemzetközi szinten ez nem lehetséges, hiszen az országok felett nincs senki, aki törvényt hozhatna ennek szabályozása érdekében, úgyhogy nemzetközi szinten egyelőre csak arról lehet szó, hogy vagy az egyik, vagy egy másik ország nemzetközi magánjogi normáit fogják alkalmazni, a konkrét esettől függően.

Amint már előzőleg említettük, ez

a jelenlegi állapot, és ez nem jelenti azt, hogy egyszer majd nem alakul ki egy univerzális, minden országra érvényes nemzetközi magánjog.

A szerző nyolc részre osztotta a könyvet. Ezek közül az első három jobbra általános jellegű, a hátramaradt öt részt pedig „különös” részeknek is nevezhetnénk, mivel ezek részletesen feldolgozzák a nemzetközi magánjog intézményeit.

Az általános kérdésekkel foglalkozó részek, amelyek többnyire minden jogrendszer nemzetközi magánjogában megtalálhatók, a következők: a Bevezető rész, az Általános rész és a Történelmi áttekintés. A könyv további tartalmát illetően már nem ilyen egységes a jogelmélet arra vonatkozólag, hogy mi is képezi a nemzetközi magánjog tárgyát.

Anélkül, hogy belebocsátkoznánk az egyik sokat vitatott elméleti kérdésbe, hogy vajon a nemzetközi magánjogot a jogviszonyok, vagy pedig a jogi normák alkotják-e, megállapíthatjuk, hogy szinte csak egyetlen olyan terület van, amely kétségtávolúan nemzetközi magánjogi kategória — ez a jogszabály-összeütközés. A jogi normák összeütközése magába foglalja az úgynevezett kollíziós normákat, amelyek segítségével ilyen esetben meghatározható a mérvadó jog, vagyis az a jog, amely szerint elbíráljuk a konkrét jogi kérdést. (Az írás elején említett példa esetében, a jugoszláv, nyugatnémet vagy a finn jogszabályok közül a jugoszláv törvények kerülnének alkalmazásba, mivel a kártérítésre vonatkozó kollíziós normánk a „lex loci delicti commissi” elvét alkalmazva kimondja, hogy a károkozás helye határozza meg, mely jogszabályokat alkalmazzuk. A károkozás a példa szerint Split-

ben történt, tehát a jugoszláv törvényt kell alkalmazni.)

A jogszabály-összeütközés mint vitathatatlanul nemzetközi magánjogi kategória mellett nagyon eltérő elmélettel és gyakorlattal találkozhatunk e jogtudomány tárgyát illetően.

A szerző a tankönyv tárgyának meghatározásakor a jugoszláv jogelméletben elfogadott irányelv mellett foglalt állást, és nemcsak elméleti-tudományos, hanem oktatási szempontokat is figyelembe véve oly módon állította össze a könyvét, hogy az könnyen elsajátítható legyen az egyetemisták számára. Ezzel összhangban a szerző a következő módon rendszerezte a könyvét: 4. rész — A mérvadó jog meghatározása; 5. rész — Külföldi állampolgárok jogai a jugoszláv magánjogi viszonyokban; 6. rész — Külföldi elemmel bíró polgári eljárásjog; 7. rész — Nemzetközi Kereskedelmi Döntőbíróóságok, és végül a 8. rész — Belső jogszabály-összeütközés Jugoszláviában.

1983-ban, a Forum gondozásában megjelent könyv nem teljesen ismeretlen az egyetemisták között, hiszen jegyzet formájában már korábban is forgatták. A könyv most egy kötetbe foglalja a korábbi két jegyzetet, de nem pusztán ez a formai változás a jelentős. Lényegesebb ennél az, hogy tartalmilag is kibővült kiadásról van szó. Legfőbb újdonsága, hogy az új szövetségi törvény hozta változásokat is felöleli. Nagyon hasznos elképzelés az, hogy a könyv teljes egészében tartalmazza az új törvényt is, mert ez megkönnyíti az egyetemisták dolgát, hiszen egyébként a törvényeket igen nehéz beszerezni. Ezenkívül a könyv lehetővé teszi a törvényt alkalmazó személyeknek, hogy elméleti szempontból is gyarapítsák tudásukat és ismereteiket.

A kötet tehát nemcsak tankönyvként tesz jó szolgálatot, hanem gyakorlati szempontból is jelentős, a

törvény alkalmazói számára hasznos segédeszköz.

BUCKÓ György

PUSZTULÁSRA ÍTÉLT CIVILIZÁCIÓ?

Richard J. Barnet Mršave godine. Globus, 1983.

„Az amit haladásnak nevezünk az alkotás és a fosztogatás titokzatos ötvözeté” — ez az egyik alapgondolata Richard J. Barnet angol eredetiben 1980-ban megjelent és nagy visszhangot keltő, nálunk most kiadott könyvének. És ez az alapgondolat lényegében meghatározza a könyv mondanivalóját is: az emberiség forrásai nem kiapadhatatlanok ugyan, ám a napjainkban kínzó hiány még korántsem annak következménye, hogy ezek a források kimerülőkben vannak. Sokkal inkább közvetlenül annak, hogy a fejlett országok fosztogatják, az emberiség többségétől elragadják ezeket a javakat, közvetve pedig annak, hogy a javak egyenlőtlenül oszlanak meg és a mai katonai-gazdasági világrend megakadályozza az egyenletes elosztást. Barnet könyve ezt a gondolatmenetet végigvezeti a gazdaság öt fő forrásának — az energiának, az érceknek, az élelemnek, a víznek és az emberi alkotóerőnek — példáján, rengetek konkrét adattal, érdekes meglátással és sok izgalmas mondanivalóval igazolva.

A kőolajjal kezd, mert napjainkban ez foglalkoztatja leginkább a fejlett világ lakosait, azzal hogy ez csak része a mi áramszünetes napjainkban bennünket is annyit foglalkoztató problémáknak, az energiahiánynak. A gondolatmenet szellemében válasza; míg a gazdasági válság csúcspontja előtt, vagyis mielőtt az OPEC-nak azzal kellett

volna szembenéznie, hogy a kitermelt kőolajat nem tudják eladni, tehát csökkenteni kell az árat és a kitermelést is: még messze vagyunk a tartalékok kiapadásától. Egy 1977. évi becslés szerint ugyanis az emberiség véglegesen kihasználható tartaléka 1,8—2,2 billió barrel között van. Ennek háromötödét már megtalálták, de csak kevesebb mint egyötödét termelték ki. Mivel egy barrellal az autó kb. 800 kilométert tehet meg, a mérsékelt égövben a lakóházakat három-négy téli napon 22 Celsius-fokra fűthetik, és mivel hogy 1977-ben az emberiség csak 16,9 milliárd barrelt fogyasztott, ez a mennyiség legalább ezer évig elegendő.

A probléma csupán abból származik, hogy a mai gazdasági világrend nem teszi lehetővé az emberiség nagy többségének, hogy kihasználja forrásait. Így Latin-Amerikának 166 milliárd barrel tartaléka van, ennek háromnegyede még a föld alatt, Afrikának 160, Ázsiának 131, a Közel-Keletnek 663 milliárd barrel a tartaléka és legalább 90 százaléka még kitermelésre vár. A helyzet annak következménye, hogy a világ össz működésben levő fűrotornyainak kétharmada az USA-ban, van, Kansasban kétszer több fűrés történt, mint egész Latin-Amerikában, Arkansasban 3-szor annyi, mint egész Latin-Amerikában. Ezenfelül a helyzetet súlyosbítja, hogy a kőolajtársaságok a világ